

НОТАТКИ І МАТЕРІАЛИ

ШКОЛА НАРОДОЗНАВСТВА ПАВЛА ЖОЛТОВСЬКОГО

*З досвіду експедиційного вивчення
народного мистецтва Тернопільщини*

Ще донедавна жила між нас людина багатобічного талану — видатний мистецтвознавець, невтомний шукач і краєзнавець, з вродженим чуттям і Божої ласки музеєзнавець, який з наглічним мішком обійшов чи не всю Україну: Поділля, Полісся, Чернігівщину, Полтавщину, Київщину, Слобожанщину (та чи тільки Україну?). І помер у дорозі, далеко від рідної домівки, у черговому пошуку українських скарбів. Це — Павло Миколайович Жолтовський (1904 — 1986), доктор мистецтвознавства, багаторічний працівник Львівського музею народних промыслів та етнографії.

Про Жолтовського та його феномен ще мусять бути написані монографії та серйозні дослідження. Я хочу лише поділитися враженнями, які виніс зі спільних експедицій з ним по Тернопіллі, що відбулися в передостанні (1984—1986) роки його життя. Правда, контакт з ученим Тернопільський краєзнавчий музей мав і раніше. 1967 р., наприклад, Жолтовський з працівниками музею обстежував та облікував безцінні мистецькі пам'ятки Почаївської лаври, а оскільки поза його увагою не залишалося буквально нічого, то по дорозі з цієї поїздки були виявлені на Збаражчині відомі збаразькі килими (один з них датований), багато прекрасних зразків барокової скульптури тощо, що знаходилося в нашому музеї.

Кінець 1970-х — початок 1980-х рр. були дуже інтенсивними для виникнення краєзнавчих музеїв на Тернопільщині. З ініціативи та за безпосередньою участю працівників Обласного краєзнавчого музею були створені Чортківський, Боршівський, Гусятинський, Збаразький, Березанський та інші краєзнавчі музеї, що дістали статус державних і стали філіями обласного музею. В середині 1980-х років виникло питання побудови Музею народної архітектури Тернопільщини. На жаль, він не був створений, оскільки у суспільстві відбулися суттєві зміни і питання було відкладено, сподіваємося тимчасово. Саме в цей час П. М. Жолтовський працював над черговою монографією про іконопис і шукав давні ікони, виявляв пам'ятки мистецтва, котрі треба було рятувати, адже в закритих церквах все нишилося і гинуло. Пошукова робота привела його на Тернопілля, і, зокрема, до нашого Музею. Ми допомагали йому транспортом, у поїздках його супроводжували працівники Музею, адже був він у дуже поважному віці. Цікава деталь до образу вченого: він старався не користуватися послугами готелю, з ним завжди був спальний мішок і все необхідне для відпочинку в польових умовах, просив лише дозволити ночувати у Музеї.

В цей час зав'язалися між нами ширі стосунки, з'явилася взаємна повага і симпатія. Дуже часто нам не вистачало часу для творчих розмов, лише у вихідні дні, коли шоденні виробничі турботи трохи стихали, ми сідали у музеї, в робочому кабінеті, і П. Жолтовський давав глибокі й

вичерпні пояснення на багато питань, що мене цікавили. Це, в основному, були питання, пов'язані з народною архітектурою та давнім українським мистецтвом.

Зрозуміло, що свої експедиції по виявленню пам'яток давньої архітектури ми поєднували з експедиціями вченого. За місяць-два він попереджував про точний час свого приїзду, аби могли підготуватися до спільних поїздок. Кожна експедиція з П. Жолтовським — то був великий, ні з чим не зрівнений урок, а ще, коли врахувати, що він ніколи не робив одної роботи. Від його пильного ока не сховалося ніщо, що мало вартісне значення з погляду музейного працівника. При цьому він не був просто значущим спостерігачем, він був насамперед громадянином, який боляче переживав втрату національних скарбів України і робив все можливе, аби врятувати їх. Про громадянську позицію вченого засвідчує його лист до мене, датований 26.VI.1986 р. Наведу його повністю: "Шановний Венедикт Антонович! Весь час мене непокоїть доля церкви у Скориках. Написав листа про неї в Держбуд, П. Т. Тронькові. Могитич обіцяв зробити її обміри. Але поки все це матиме якийсь результат, церква може завалитися. У пожарному порядку треба рятувати її іконостас, поки це можливо зробити. Тут діло за Вашою ініціативою та енергією. Треба його вивезти зі Скориків. Мабуть, в усій Тернопільській області, нема такої другої пам'ятки живопису, як цей іконостас. З привітом Жолтовський".

За час спільних експедицій було атрибутовано ряд творів мистецтва та об'єктів народної архітектури. Особливо велику допомогу подав нам учений по визначенню окремих деталей та конструкцій будівель минулого. Записи, зроблені під час спільних експедицій з П. М. Жолтовським, не були використані, оскільки відпало питання побудови Музею під відкритим небом, призупинилося. Але вони, без сумніву, є цікавими для науки, тим більше, що пройшли уже роки і деякі з описаних нами об'єктів навряд чи збереглися до нинішнього дня.

Тому, аби прилучитися до вшанування пам'яті великого ученого (дві дати віддаляють його від нас: 90-річчя від дня народження та 10-річчя з часу смерті) пропоную деякі із записів, зроблені за час спільних з ним експедицій.

У селі Колодне¹ оглянули декілька житлових і господарських об'єктів. Хата Курила Микити Захаровича (1909 р. н.). За словами господаря, і це правдоподібно, побудована наприкінці 19 ст. Трикамерна, розміром 12×5 м, дерев'яна, між стовпами дильована і обмазана глиною. Середню частину займають сіни, які ділять хату на дві половини. У правій — є кімната і ванькир; у кімнаті три вікна — два на фасадній стіні й одне на причілковій. У ванькирі — одне вікно на тильній стіні. Ліва частина хати така ж як і права. Тут була комора, пізніше перероблена на кімнату, і ванькир (тут жила сестра господаря). Правда, у кімнаті лише одне вікно на фасадній стіні і у ванькирі одне на причілковій стіні. Комин на горіщі, каркас дерев'яний, обмазаний глиною. Дах солом'яний чотирихилый, тобто крайні пари кроков зліва і справа у верхній частині нахилені до других пар кроков і при такій конструкції причілкова частина даху теж повністю зашивається солом'яними сніпками.

В цьому господарстві збереглась ще стодола (ктуня) тієї ж давності, що й хата. Стодола розміром 16×5 м, дерев'яна. Дубові стовпи встановлено на каміннях, для цього в камені видовбується невелика прямокутна заглибина, а на нижньому кінці стовпа робиться чопик по розміру і за формою заглибини в камені. Це не дає стовпові зсунутися з своєї опори. Між стовпами віддасть біля двох метрів і вона заповнюється ділями. Впродовж кожного стовпа видовбано канавку — паз, куди закладаються кінцями ділі. На окремих стовпах такі канавки утворено за рахунок набитих на стовп двох рейок. Кутові й ще деякі стовпи зв'язані крижбантом з платвою. Для цього в стовпові й платві зроблено відповід-

ні зрізи, куди вставляється крижбант. З обох боків його просвердлено дири, отвори, в які забито дерев'яні кілки-тиблі. Все це придає будівлі стійкості й міцності. Середня частина стодоли — тік (3,5 м і на ширину будівлі). Тут обмолочували снопи жита, пшениці, ячменю тощо. На тильній стіні з боку влаштовано затилочок — велике вікно, закрите дошатим шитом на завесах, що відкривалося, коли потрібно було провітрити приміщення під час робіт. Сюди ж направлявся потік полови при провіюванні зерна віялкою або млинком. По обидві сторони току — засторонки для складання снопів, околоту (вимолочених снопів), відділені від току дошатами простінками (перегородками) 50 см висотою. Над простінками є дві балки двопрольотні, поскільки їх кінці лежать на платвах, а по середині опираються на стовпи. Перекриття в стодолі немає. Коли необхідно було у верхній частині стодоли розмістити сіно, так щоб ним не прикладати снопів, на платви і балки густо клали лати і на них складали сіно.

Дах ктуні чотирискатний, покритий (пошитий) сніпками, гребінь даху закріплений глищами або, як ще їх тут називають, коньками. Взагалі в цьому регіоні поширені ктуні більших, від описаної, розмірів, з великими двополюми дверима. Ця ж має порівняно невеликі однополі двері. Проте вона характерна для цього села.

Ми обстежили ще дві стодоли: у Демидель Степана Максимовича і Ганжі Марії. І обидві аналогічні до описаної вище. Потрібно підкреслити, що остання найдобротніша, побудована на початку нашого століття і добре збережена. Половина даху перекрита три роки тому і тут добре простежується використання двох видів сніпків — пласкачів і стріхачів. Роги (кутові стики даху) прикрашені багатоступеневою викладкою із стріхачів.

В господарстві Марцинишин Марії Петрівни зберігся хлів, побудований тоді ж і за таким принципом, як стодола Курило М. З. з тією лише різницею, що стовпи закопані в землю, а діли обмазані глиною. В хліві є двоє дверей на відстані одного метра від кутових стовпів. Розмір хліва 8 м 30 см довжина і 4 м 80 см ширина. Характерним в шій будівлі, як для хліва, є те, що зовсім немає перекриття. Можливо, це була стодола, перероблена згодом на хлів.

Цікавими об'єктами архітектури в цьому селі виявилися церковні будівлі: церква, дзвіниця і хата священика. Церква (18 століття), побудована на зруб. Початково стіни і дах були покриті гонтою. Пізніше стіни обшили дошками, а дах перекрили бляхою. Баня перебувувалася, можливо, теж була зроблена на зруб. Тепер її основу становить дерев'яний каркас, оббитий дошками. Будівля трильтна, вівтарна частина п'ятигранна, при вході добудовано ганок, який використовувався тут як бабинець. Іконостас виготовлений в 19 ст. Проте його окремі деталі давнішого часу, зокрема, консолі (18 ст.), нагадують стиль рококо. Напевно, перенесені із старої церкви. В одному з кіотів колони теж давнішого часу, ніж він сам. Вони дерев'яні пустотілі, різьблені, ажурні, барокові. В цьому ж стилі виготовлений хрест на престольний мідний посріблений. У вівтарі на горному місці кіоту є ікона — образ Богородиці під чеканною шатою. Живопис невизначено, шата з 18 ст., мідна посріблена.

Дзвіниця тодішня, що й церква. Окреме від церкви приміщення дзвіниці на товстих дубових стовпах, складної і цікавої конструкції каркас, обшита дошками, була під гонтою, перекрита бляхою. Стовпи і деталі каркасу використовуються вдруге, можливо, теж перенесені із старої дзвіниці, поскільки залишилися сліди попереднього використання: зарізи для кріплення, отвори для тиблів тощо. Будівля восьмигранна, дах триярусний, завершується куполом — ліхтариком і кованим залізним хрестом. Поруч з церквою і дзвіницею стоїть хата священика, побудована, як записано в "описании церков и приходов Вольнской епархии" Теодоровича, в 1813 році. Будинок містечкової архітектури, мурований і

до тепер зберігся в доброму стані. Його довжина 17 м і ширина 10 м. Сволока немає, повздовж всієї хати посередині змурована стіна, вона розділяє інтер'єр на дві частини і служить опорою для балків. Вхідні двері на середині фасадної стіни. Великі сіни, як і кімнати, розділені поздовжньою стіною, а посередині велике склепіння, на якому на рівні горища збудовано масивний, важкий комин, за склепінням невелика комірчина. Справа дві великі жилі кімнати, зліва від сіней теж дві, перша велика, друга менша. В першій є первісна піч, але для кухні ця кімната завелика, тому можна припустити, що тут була і їдальня. Балки знизу не підшиті, зверху на них покладено горище-стеля з дошок, що зі сторони кімнати добре постругані й не потребували фарбування, згодом забілені вапном. Дах будинку двоскатний, так званої вальмової системи — лише верхня частина зроблена наскіс. Черепиця червона випалена.

На шляху до Кременця заїхали в Черняхівці² і оглянули стодолу в господарстві Касіян Марії Петрівни. Стодола — типова бідняцька, з током і лише одним засторонком. Навіть затилок, або як називає сама господиня затильник, становить невеличке 90×70 см вікно, закрите таким же дерев'яним шитом. Каркас будівлі дерев'яний: стовпи на каміннях, скріплені з платвами за допомогою крижбантів, між стовпами пройми до 2-х метрів. Стіни зроблені у вигляді плетня, вертикальні кілки переплетені хворостом і обмазані глиною, вимішаною з соломкою. Дах чотирисклиий. З причітка, крім кутових, є ще дві крокви, сперті на крайній балок і нахилені верхом до другої пари кроков.

У цей же день у Вишнівці обстежили стару церкву замкову (тепер діюча) і палац Вишневецьких. Церква тридільна, з додатковою камерою дзвіниці, мурована з рваного каменю, а всі кути викладені з різаних великих кам'яних блоків. Всі склепіння цегляні, абсида п'ятигранна. Вікна високі, верх овальний. Центральна частина церкви відділена від бабинця аркою, теж мурованою з цегли. Початково дах був безкупольним, в 19 ст. зроблено надбудову бани над центральною частиною і дзвіниці. Надбудови з дерев'яного каркасу, обшальовані дошками (горизонтально) завершуються куполами і залізними кованими хрестами. Покрівля бляшана. Між приміщенням дзвіниці й бабинця є стіни і двері. Підлога в центральній частині й вітварі дерев'яна, в бабинці з кам'яних плиток розміром 45 см×45 см. Верхній бік плиток шліфований. Іконостас з 18 ст., пізніє бароко. Збереглися лише фрагменти балюстради, що відділяли критос, теж 18 ст., рококо.

П. М. Жолтовський стверджує, що будівництво цієї церкви фундувала Раїна Могилянка, двоюрідна сестра Київського митрополита Петра Могили, мати князя Яреми Вишневецького.

Палац Вишневецьких. Будинок двоповерховий, в плані буквою П, причому крила порівняно короткі (не пропорційні до головної частини будинку). На фасадній стороні будинку є три портики: головний і два бокових. Крила будинку теж мають по одному портику. Над головним цікавий фронтон з рельєфним рисунком. В центрі рисунка два купідончики (путто) тримають герб Вишневецьких, навколо якого зображено військову атрибутику: знамена, алебарди, описи, булави, бунчуки, гармати, бочки для пороху і інші. У верхній частині композиції Фама (італійське) — алегорична фігура жінки, яка уособлює славу, в одній руці вона тримає вінок, в другій трубу (в даному випадку труба невиразна). Між головним і боковими портиками є два ризаліти, ризалітами закінчуються крила палацу. Кожний ризаліт має локальний переломчастий двоюрисний дах. Такий же дах є на кутових стижах між головною частиною будинку і крилами, хоч архітектурних виступів у фасаді будинку тут немає. Кути всіх ризалітів оздоблені рустами. Зверху над усіма портиками (5) є площадки — балкони, на яких збереглися цікаві залізнi ковані огорожі — поручні.

Оздоблення інтер'єра не збереглися, за винятком кесонового перекриття між поверхами.

Двір палацу замкнений, має дві брами. Одна з них навпроти головного входу до палацу, але вона не була центральною за призначенням. Парадною була брама справа, тобто та, що збоку міста, на протилежному від неї боці був вхід до парку. Такий двір називався кординер — двір гонору. Високопоставлені гості, в'їжджаючи в бічну (парадну) браму, робили почесне коло і тільки тоді під'їжджали до портика головного входу.

І така цікава (і жорстока) деталь з життя палацу. При вході з двору в парк, справа, був майданчик, висаджений деревами у формі шахової дошки. Збоку було підвищене місце, на якому сиділи "шахматисти". Роль шахових фігур виконували кріпаки. Програма фігура переходила до нового власника.

Стодола в господарстві Личко Теклі Михайлівни (померла)². Типова бідняцька стодола, кінця 19 — початку 20 ст. Каркас (стовпи, платви, крижбанти) дерев'яний, стіни заплетені хворостом. Плетіння горизонтальне між встановленими вертикально кілками. Що відмінного від інших, описаних аналогічних будівель, так це те, що затильник становить собою двері, тобто зроблений отвір аж до землі. Під одним дахом з стодою є повітка. Це, фактично, частина стодоли, але немає фасадної стіни. Стіни повітки вальковані. Для валькування виготовлялися спеціальні подовжені вальки. Дві жмені простої (молочної шплом) житньої соломи розстелили на землі так, щоб колоски одного пучка заходили на другий. Це забезпечувало між ними зв'язок, зверху на солому, по довжині обох пучків, накладалася глина, що обкочувалася соломою, і дві жінки руками втовкували її в глину, після чого получали довгий вальок. Ним, подібно як і хворостом, обплітали кілки, що ставилися вертикально по всій стіні від стовпа до стовпа. В даній повітці лише верхня частина причілкової стіни зроблена таким способом. Нижня частина була обплетена хворостом і обмазана глиною. До другої причілкової стіни прибудовано невеликий курник, давній, але пізнішого часу, ніж сама стодола. Дах стодоли чотирихилтий, під солому на гребені покладено глині (тут їх називають пезені).

Хата Битковської Олени, початок 20 ст. Хата має сіни, переділені стіною, за якою є кухня. Справа і зліва великі житлові кімнати. Характерно, що вони не поділені на ванькир і кімнату, як це робиться в цій місцевості. В кухні є піч, але фактично в кухню виходить лише саме горнило, а піч вся в правій кімнаті, розмальована квадратиками під кахлі, у верхній частині є фриз з рельєфним зображенням грон і листків винограду. В усіх кімнатах долівка. На зовнішній частині хати є пілястри кутові, і біля входних дверей верхній фриз також рельєфно виділений на рівні пілястрів. Вікна асиметричні. Хата побудована на підвалах, що покладені на підмурівку з каменю. З цього можна зробити висновок, що господар був заможним. Дах чотирихилтий під соломою, високий.

У селі³ збереглося декілька житлових, господарських будинків і шпелю господарств, які будувалися в кінці минулого на початку нашого століття. Про таке датування можна судити і з вигляду самих будівель, і з розповідей самих їх господарів. Принцип будівництва оглянутих об'єктів характерний для будівель, які ми вже бачили в інших селах центральної частини Тернопільської області, зокрема Теребовлянського та Тернопільського районів. Особливо вони подібні між собою в плані, конструктивній частині, використанні матеріалів. Різняться лише незначними елементами, на що буде звернуто увагу. Візьмемо, для прикладу, першу хату, яку обстежили. Це хата Салій Катерини (70 р.). Побудована на початку століття, трикамерна. Дві поперечні стіни ділять хату на сіни — середина, кухня — ліва частина і хата (світлиця) — права. Сінешня розділена навпіл стіною, за якою влаштовано комору. На передньому фасаді є два тристуккові вікна за формою наближені до квадрата, крім того, в кухні є ще одне вікно, двостуккове на тильній стіні. У верхній частині стіни по периметру хати є рельєфний фриз, а по кутах такі ж пілястри, в

нижній — призьба. Портал поглиблений. Каркас хати дерев'яний. Стовпи мають пази, куди закладаються дилі, що валькуються глиною, вимішаною з соломною. Дах чотирихилый. На відміну від інших, про які вже говорилося, дах покритий сніпками — стріхачами, що дає можливість зробити його багатоступеневим. Правда, так покрито лише фасадний схил, тильний же пласкачами. Кінці гребінів даху лешо виступають над причілковими схилами. Для того, щоб такі виступи трималися, верхні лати робляться довшими і випускаються за крайню крокву до 50—60 см.

В плані й будівельному відношенні подібна хата в Плекана Петра Степановича (розмір хати 10×4,5), побудована в 1902 р. Різниця лише та, що в тій частині, де, в попередньо описаній хаті, була комора, тут виходить отвір комина від печі, а звідси прямий вихід диму вверх, на віддалі 50 см від вхідних дверей є пліястри, а по кутах немає. Характерним для цієї хати є те, що балки на стелі не виступають до середини кімнати, а рівні з стелею, тобто зроблені подібно до стіни: в одній балці є заглибини або дірки, а в другій — паз, куди закладаються дилі, що обвальковані зверху і знизу, заглажені, після чого побітені.

Дах будинку теж такий, який ми бачили на хаті Салій Катерини, з тією лише різницею, що тут на схилі фасадної сторони є два стріпи — віконця для продування горища повітрям. Господар стверджує, що дах ніколи не перекривався, тобто первісний. Нинішні хліви у цьому господарстві раніше були столовою і січкарнею (45×10 м) в одному будинку. В цьому і деяких сусідніх селах січкарнею називають те приміщення, де різали і зберігали січку. Стодола була з одним заплілям (засторонком). Будинок має дерев'яний каркас, але проміжки між стовпами раніше були повністю заплетені (горизонтально) хворостом і обмазані глиною. Нині такі стіни лишилися лише в лівій частині, права перероблена підмурована цеглою. Дах чотирихилый, зроблений з стріхачів і був багатоступеневий, тепер це мало помітно. Роги даху, зроблені значно пізніше, ніж увесь дах, теж з стріхачів і багатоступеневі. Розширені зверху до низу і в нижній частині стріхи мають 2,5 метри в продовжню і причілкову сторону. Впадало в очі також те, що до льохів, або як їх тут називають пивниць, вхідні двері низькі (1 м).

Цілком подібна до попередньої хати Музики Марії Миколаївни (1901 р. н.). Хата побудована в 1911 р., відрізняється лише тим, що кухня розміщена в середній частині хати, тобто в глибині сіней, а в сінях зліва є невеличка прибудова, що служить за комору. Хлівчик у цієї господині справді бідняцький, розміром 5,5×4,5 м, побудований в 1915 році, каркас дерев'яний, на підвалках обмазаний глиною, з одним входом по середині. Правда є одна внутрішня стіна зліва від дверей, що розділяє хлівчик на двоє. У фасадній стіні зліва і справа вмуровані в стіну невеличкі шибки — віконця.

Господиня пояснила, що батьки її були бідняки, мали лише 1,5 морга землі, а сама наймитувала в директора школи у своєму селі, потім у крамаря в Теревовлі. Тож і хлівчик побудований по можливості, а пізніше вона залишилась одна, і вік похилий, тож не було потреби будувати іншого.

Ще одна бідняцька господарка з кінця 19 ст. збереглась у Музики Софії Василівни (тепер тут ніхто не живе). Хата двокамерна (сіни і кімната), каркас дерев'яний обвалькований. На фасадній стіні в кімнаті є вікно тристулкове, на тильній стороні два вікна, в кімнаті і сінях, обидва невеличкі на чотири шибки. Поздовж хати покладено сволок, а на ньому лежать балки. В кімнаті є піч в одному масиві з плитою. Коли палитися в плиті, обігрівалась брайтура (духовка) і коцьолок (мабуть від польсько-го), невеличка чугунна посудина місткістю до 15 літрів, в якій гріти воду. Під піччю і духовкою є кутики для дров, горщиків тощо, а між печею і стіною є куча для курчат. Бовбур (комин) печі має карниз внизу і багатоступеневий у верху (карниз тут називають заплічок). Дах хати

солом'яний чотирихилий, гребінь і роги викладені стріхачами, стріха двоступенева. Гребінь прикладений певзенями. Цікаво, що на горішці хати влаштовано вишки для курей. Для того на фасадній стороні на куті, збоку сіней, в підсобійці зроблено отвір, до нього приставлено драбинку, по якій ходили кури, там і неслись.

В цьому ж дворі є господарський невеликий бідняцький будиночок (7 × 4 м). В ньому розміщено стодолу (4 м), звичайно, з одним запллям і різниця від хліва лише в тому, що немає стелі. Дах солом'яний, подібний до інших, про які уже говорилося.

В господарстві Стасишина Павла Тимофійовича (1904 р. н.) в одному будинку є п'ять хлівів у ряд, правда, один хлів, середній, раніше був повіткою, що трапляється рідко. Повітки в більшості будувались з причілка. Каркас будинку дерев'яний, стовпи на каміннях, стіни дитьовані і вальковані. В лівій частині (два хліви) будинок вузьчий, ніж у правій на 80 см, але в частині даху з'єднано як одне ціле, хоч перелом помітний. Дах солом'яний чотирихилий. В цьому господарстві є ще один господарський будинок, в якому розміщено стодолу з одним засторонком і січкарнею. Дах цього будинку солом'яний стрімкий чотирихилий з гребенем, роги багатоступеневі, вироблені з стріхачів.

Тернопіль

Венедикт ЛАВРЕНЮК

¹ 29 червня 1985 р., субота. Село Колодне Збаразького району. Склад експедиції: Жолтовський П. М., доктор мистецтвознавства, Лавренюк В. А., директор Тернопільського обласного краєзнавчого музею; Тарноруда О. П., старший науковий працівник цього музею. Присутня працівниця сільської Ради Сисак М. К.

² 8 липня 1985 р., понеділок. Село Черняхівці Збаразького району. Склад експедиції: Жолтовський П. М., Лавренюк В. А., Тарноруда О. П.

³ 12 липня 1985 р. Село Лучка Тернопільського району. Склад експедиції: Жолтовський П. М., Лавренюк В. А., Бучик М. І., старший науковий працівник Тернопільського краєзнавчого музею.

⁴ 4 серпня 1985 р., неділя. Село Романівка Тербовлянського району. Склад експедиції: Лавренюк В. А., Тарноруда О. П.

УКРАЇНСЬКЕ ХУДОЖНЄ СКЛО XVIII століття

Розквіт художнього скла на Україні припадає на кінець XVII і XVIII століття, що був викликаний великим попитом на скляну продукцію. Скліря підвищували якості скломаси, удосконалювали форми посуду та розширювали його асортимент, впроваджували різноманітні техніки художнього оздоблення. Гутна справа, хоча і була певною мірою відокремлена від суміжних видів художніх ремесел, виходячи із специфіки процесу виготовлення, але, існуючи в час панування стилю бароко, не могла не втілити його риси, зокрема у формотворення, а найбільше в орнаментуку. На українському ґрунті типові барокові риси скляного посуду Західної Європи і Росії зазнали суттєвої трансформації (в поєднанні з народною стилістикою, традиційністю та певною консервативністю місцевих естетичних вподобань), що сприяв виникненню досить своєрідного, самобутнього скла.

На відміну від Росії та Західної Європи, де типовою бароковою формою скляного посуду були бакал і кубок, в Україні — пляшка-штоф, збережені в музейних збірках і архівних матеріалах. В Україні штофи використовували в панському, козаському, селянському побуті. За технікою виготовлення вони гутні. Первісна їх форма — призма з квадратною або прямокутною основою. Їхня варіантність форм досить обмежена. Можна визначити декілька основних типів, різних щодо пропорцій та розмірів. На Чернігівщині, Київщині, Волині домінували штофи у